

Marina Kovačević

NEKE TEORIJSKE PRETPOSTAVKE PREVOĐENJA POETSKIH TEKSTOVA

dr. Marina Kovačević, Pedagoški fakultet, Rijeka, prethodno priopćenje, Ur.: 23. prosinca 1992.

UDK: 82 - 1 : 82.03

Problemu prevodenja poetskog teksta pristupa se s teorijskog aspekta. Posiže se za terminima verzija, interpretacija (preuzetim iz primarno francuskih izvora) koji se prilagođavaju hrvatskoj uporabi, kao kvalitativni označitelji prijevoda kao genrea. Ističe se potreba teorijskog sagledavanja poetskog predloška i uvažavanja "pravila dominante" kao određujućeg faktora pri ustanovljavanju dometa tzv. prevodilačkih sloboda.

Dok pjesnički tekst prihvaćamo kao svršen čin, i bavimo se njime onakvim kakav jest, bez prava na primisao da bismo nešto u njemu smjeli mijenjati, to nikada nije tako s prijevodom. Prijevod je uvijek *verzija*¹, jedna od mogućih, više ili manje uspjela, i potiče na doricanja.

¹ Pojam *verzija* u nas nije uvriježen u domeni prevodilaštva, premda se sporadično koristi. Takva uporaba ovoga pojma u hrvatskom jeziku vjerojatno je najbližnja onoj u njemačkom jeziku, u kojem će *verzija* upućivati na prijevod tek posredno, preko francuskog korelata (usp. Gerhard Wahring: *Deutsches Wörterbuch Bertelsmann Lexicon-Verlag*), odnosno latinskog korijena (lat. *vertere*). Suprotno tome, u francuskom, talijanskom, pa i u engleskom jeziku, taj se pojam javlja usporedno s pojmom prijevoda, premda ne uvijek u sasvim istim značenjima. Tako npr. *Petit Larousse* definira *verziju* (*version*) kao *traduction d'une langue étrangère dans sa langue maternelle*, a pojam prijevoda (*traduction*) kao *action de traduire, de transposer dans une autre langue*. Uočava se da se u francuskom jeziku pojam *verzije* odnosi na prijevod prema materinskom jeziku, dok se pojam prijevoda odnosi i na oba smjera prevodenja. U talijanskom se jeziku pojmu *verzije* pridružuje značenje prijevoda, osobito učenoga: (*versione*); *traduzione per lo più, scolastica e letterale*. U engleskom se jeziku ta dva pojma također dovode u blisku vezu, pa *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary* tumači pojam *version* jednostavno kao a *translation* (prijevod), a pojam *translation* kao 1. *the rendering of something into another language*, 2. a *version* (istakla M.K.) *in a different language*. U svim ovim jezicima, dakle, eksplicitna je smisljena veza između ovih dvaju pojmova, a rječnici navode i ono drugo značenje pojma *verzija*, kao varijante, odnosno inačice (npr. *Webster: a particular account of some matter, as from one person; or source, contrasted; with some other account or accounts*). Ovo zadnje značenje vrlo se dobro preslikava na prijevodnu problematiku, pa i to možemo smatrati opravdanjem da se ovaj pojam uvrsti i u našu terminologiju teorije prevodenja. Dakako, uz nužna pojašnjenja koja nastojim ovom raspravom predočiti. U prijevodnoteorijskom je nazivlju na osobit način zastupljen i pojam *interpretacije*. Dok njemački rječnici ne dovode ovaj pojam u vezu s prevodilaštvom, u drugim spomenutim jezicima situacija je nešto drukčija. U francuskom jeziku,

Samu pjesničkom tekstu vrijednosna je mjera svekoliko pjesništvo "tekst tekstova", ono što bismo mogli nazvati u najširem smislu riječi pjesničkom tradicijom. U trenu kada i sam postaje dijelom tradicije, pjesnički tekst uistinu možemo smatrati konačnim: neka nova njegova "verzija" može postati novim tekstom, a on sam uvijek ostaje činom jednom zauvijek izvršena izbora. Tako se nikada nećemo moći do kraja opredijeliti za jednu od tzv. verzija Krležina djela *U agoniji*, jer to i nisu uistinu verzije, već dva teksta, dvije drame od kojih svaka aktivira vlastite značenjske sustave, koja svaka o sebi govori i za koju ona druga *de facto* ne postoji. S prijevodom, ma kako uspijem, ma kako pjesničkim i ma kako vrijednim, stvari stoje drukčije.

Dok Krležina dvočinka ne zna za Krležinu tročinku i u njoj Laura na kraju drugog čina sebi oduzima život, u tročinskoj *Agoniji* drama se nastavlja, a Laura je i nadalje njezinim akterom. Nije time samo odgođena smrt glavne junakinje djela, već se u djelo uvode i neki novi smisljeni elementi. Nije naše da ovdje raspravljamo o tome koliko su oni potrebni, svjeda li nam se oni ili ne. Činjenica je da se gledatelj/čitatelj ovih drama ima pravo opredijeliti za onu koja je njemu "draža", ali to ipak ne čini nama dražu Lauru "onom pravom", a onu drugu tek nekom njenom inačicom. Obje su Laure prave, obje su literama datost, obje su dijelom općeg književnog nasljeđa. Nije, dakle, riječ o dvjema verzijama. Pojam verzije uvijek podrazumijeva postojanje nekakva originala u odnosu na koji se verzija ustrojjava. Ovdje je primjerenije govoriti o dvama originalima kojih međusobno preklapanje u velikom dijelu teksta ne umanjuje pojedinačnu samostojnost. Možemo ih uspoređivati, na što smo, dapače, i upućeni. Možemo ih postaviti u različite odnose. Možemo iskazivati o njima najrazličitije sudove. Ali im ne možemo negirati izvornost.

Pojam izvornosti kao jedne od kvaliteta pjesničkog teksta, zadobiva sasvim drugi smisao kada govorimo o prijevodnom pjesništvu. Prijevod uvijek podrazumijeva postojanje ranije u jeziku sročena predložka. Ma kako inventivan, ma kako jedinstven, prijevod svoj odnos prema izvanjezičnoj zbilji uvijek i nužno posreduje jezičnom zbiljom originalnog teksta. U široku prostoru omeđenu dvjema suprotnim težnjama: one k nedostupnoj disciplini preklapanja s predložkom i one koja teži slobodi samoiskazivanja, prijevod se uvijek predočuje kao *verzija*. Nije li *verzija*, tada nije niti prijevod. Pokušaj transkribiranja, odnosno doslovnog prevodenja pjesničkih tekstova **nisu verzije, već simplifikacije** (*underinterpretation*)². Transkriptivno usmjeren prevodilački postupak može rezultirati ostvarivanjem jezičnog ekvivalenta u novome kodu, jer između dvaju jezika relaciju ekvivalencije nije

kao jedno od značenja za taj pojam, pronalazimo izravnu vezu s pojmom prijevoda: *traduction, commentaire critique*. U talijanskom je jeziku taj aspekt značenja sačuvan u pojmu kojim se obilježava prevodilačka profesija, pa se razlikuje *interprete* u značenju: *chi traduce oralmente discorsi o scritti da una lingua all'altra*, i *traduttore*, sa širim značenjem: *chi traduce*. U engleskom se kao jedno od značenja glagola *to interpret* navodi i *to translate*. Zanimljivo je ustanoviti i to da drugo izdanje istog izdavača, *Webster's New World Thesaurus*, pod pojmom glagola *to translate* niže sljedeće sinonime: *decode, transliterate, interpret (istakla M.K.), decipher, paraphrase, render, transpose, turn, gloss, Anglicize, do into, put into equivalent terms*, dok krećući se u obrnutom smjeru, od pojma interpretacije, tek kao napomenu upućuje i na pojam prijevoda. Iz svega ovoga moglo bi se zaključiti da je na širem planu jezične uporabe, komparativno sagledanom, pojam *interpretacije* imanentan pojmu prijevoda (ne i obrnuto), što je sukladno i stavovima koje iznosimo u tekstu ove rasprave.

² Engleski pojmovi *underinterpretation* i, suprotno tome, *overinterpretation*, rabe se u analogiji s uvriježenim u engleskom govornom jeziku pojmovima *understatement* i *overstatement*. Riječ je o pojmovlju za koje englesko-hrvatski rječnici ne prolaze ekvivalente (!) (usp. npr. Dvodielčev englesko-hrvatski rječnik), a prvi označava iskaz kojim se vrši minimalizacija (redukcija, potcjenjivanje) sadržaja, dok se drugi odnosi na iskaz kojim se vrši maksimalizacija (uvećanje, precjenjivanje) sadržaja. Preneseno na prevodilačku problematiku, pojam *underinterpretation* ukazuje na prevodilački postupak kojim se vrši redukcija sadržaja originala (obično je to slučaj kada se prevodilački postupak usmjerava samo na jednu jezičnu razinu, najčešće leksičko-gramatičku), i tom pojmu ćemo pridruživati kao najbližu njegovu protuvrijednost pojam *simplifikacije*. Suprotnom pojmu: *overinterpretation*, kojim se upućuje na (pre)slobodan prevodilački postupak napuštanja izvornoga teksta i na izmjenu u njemu iskazana smisla, pridruživat ćemo, prema vlastitoj procjeni najbližiji pojam *prekvalifikacije*.

moгуće ostvariti³. Stoga prijevod ne može biti transkripcijom⁴, iako možemo govoriti o transkriptivnoj metodi u prevodilaštvu kao onoj koja teži što većem preklapanju između predloška i prijevoda u materijalnoj sferi jezične organizacije teksta (prvenstveno leksičko-gramatičkoj). Ovu težnju svakako valja pomiriti s nužnošću modifikacija koju nameće već i sama narav jezika na koji se prevodi. Redigiranje materijala nužno je i kada se redigiranje želi izbjeći. Riječ je, dakako, o prevodilačkom postupku suprotne orijentacije, koji u svojim krajnjim oblicima vodi napuštanju izvornoga predloška. Kako metodom transkripcije, tako i metodom redakcije (u njihovim ekstremnijim oblicima) prevodilac se izlaže opasnosti iznevjeravanja predloška, a samim time i obesmišljavanja sama čina prevođenja. U jednom će slučaju tekst koji on stvara biti simplifikacijom, a u drugome prekvalifikacijom: ni jedno ni drugo ne odgovara našem poimanju prijevoda. Stoga je metodološki aspekt prevodilačke djelatnosti zadan kao kombinacija transkriptivne i redaktivne metodologije, a ostvaruje se u raznolikosti mogućih omjera. Dok element transkriptivnosti osigurava vezu s izvorom, "usidruje" prijevod u predložak iz kojeg izniče, redigiranje osigurava unošenje smisla koji u tekst dopire iz sfere idiomatike, kulture, civilizacijskog prostora unutar kojega se odvija njegovo poimanje. Dakako, različiti predlošci različitim načinima izgrađuju smislove koje iskazuju, pa će znanstveni tekst, koji teži jednoznačnosti, biti vezanijim za leksičko-gramatičku sferu jezika. Prijevodni će postupak u tom slučaju biti u većoj mjeri transkriptivan, a manje redaktivan. Međutim, kada je riječ o poetskom predlošku, tada je transkriptivni element nužno minimiziran. Tu valja posebno imati na umu da se ne iziskuje - kako se nerijetko simplificirano zamišlja - prijevod s jednog jezika na drugi, već da je put do smisla daleko posredniji. On se ostvaruje preko jezičnih sustava jednoga i drugoga jezika, ali u razotkrivanju smislenih protuvrijednosti u poetskome kodu, koji je, više od svijlu drugih kodova (razgovornog, administrativnog, znanstvenog, publicističkog itd.) sklon kidanju veza između jezičnog znakovlja i pridruženih im smislova. U poetskom kodu, pomoću ovih jezičnih sklopova, koji se ostvaruju u odnosu na poetsku normu (nerijetko na štetu one jezične), ostvaruju se jedinstvene, samo poetskim kodom izrecive pojmovne veze. Na primjeru problemskog sagledavanja poetskog teksta kao prevodilačkog predloška u punoj se jasnoći očitava tvrdnja da prijevod može isključivo nastojati ostvariti približnu značenjsku protuvrijednost, a nipošto ekvivalenciju s predloškom. Ta je tvrdnja univerzalna, premda u nekim slučajevima prevođenja neknjiževnih tekstova može biti ostvaren privid ekvivalencije. Nesumnjivo, prijevod kao vrsta pretpostavlja metodološki nužni, ali ne i unaprijed kvantitativno zadani omjer transkriptivnih i redaktivnih postupaka. Ova njegova dvojnost rezultat je stapanja dviju funkcija kojima se ova vrsta u praksi osmišljava: s jedne strane prenošenja predodžbe o materijalnoj kakvoći originala, a s druge strane, potrebe za reflektiranjem izvornoga smisla. Posve je jasno da smisao poetskog teksta nije moguće prenijeti u nov jezik davanjem prednosti prvoj od ovih funkcija, no svakako niti nju nije moguće, a ni ispravno, do kraja isključiti. S obzirom da je prevođenje

³ L. Hjelmslev u knjizi *Prolegomena teoriji jezika*, konstatira: "svaki jezik stavlja svoje granice u amorfnu 'masu od misli' te u različitim riječima iz nje izdiže različite faktore, stavlja težište na različita mjesta i tim težištima poduruje različit rejef. Nalik je to jednoj te istoj pregršti pijeska što se oblikuje prema različitim uzorcima ili je pak nalik oblacima na nebu kojima od časka do časka Hamletov pogled mijenja lik. Baš kao što je ista zrnca pijeska moguće staviti u različite kalupe i baš kao što oblaci poprimaju vazda nov lik, i isti se smisao [mening] u različitim jezicima različito oblikuje ili strukturira." (Zagreb, 1980; str. 54 - prijevod Ante Stamača).

⁴ Podsjetimo na ranije izveden zaključak (bilješka br. 1) da je Interpretacija imanentna prijevodu: to samo po sebi isključuje mogućnost pronalaženja potpunih ekvivalenata.

upravo poetskog teksta naš uži interes, moramo se zapitati: dokud seže pravo prevodioca da *mijenja*? Kako odrediti granice?

Aktiviranjem pojmova kao što su: *original, pjesnički tekst, protuvrijednost, sloboda izraza*, postaje jasno da valja u diskusiju uključiti i vrijednosnu komponentu. Nameće se problem vrijednosne dimenzije prijevoda, osobito kada je i sam njegov predložak vrijednosno označen. Valja stoga naglastiti da se pojam originalnosti ovdje javlja u dvojaku značenju. S jedne strane, to je nesumnjivo svojstvo predložka, poetskog teksta, kojega estetsku dimenziju poimamo kao datost. Prijevod je po definiciji reproduktivna vrsta, pa u tom smislu ne može biti poiman kao original. To ne znači da ovdje nema mjesta kvalifikaciji originalnosti, motrimo li prijevod u odnosu na vlastiti - prevodilački - genre, osobito uspoređujemo li ga s drugim prijevodima istoga predložka na isti jezik. U tom smislu riječi možemo govoriti o izvornim prevodilačkim rješenjima i o vrijednosnim dosezima unutar prevodilaštva. Međutim, valja uvijek imati na umu relativnost takva kvalificiranja. Izvorni poetski tekst ostvaruje estetsku funkciju *per se*, dok je funkcija prijevoda *pranijeti* estetsku dimenziju originala u novome kodu. Stoga o originalnosti prijevoda možemo raspravljati tek sekundarno, kao, uostalom, i o njegovoj estetskoj dimenziji. Primarna je razina uvijek razina teksta koji se prevodi, i taj je tekst uvijek mjerilom vrijednosim dosezima prijevoda. To je svakako i prva premisa odgovoru na pitanje o dometu prevodilačkih sloboda. Dok izvorni tekst, pjesnički original, kao svoju mjeru ima ukupnu pjesničku tradiciju u odnosu na koju traga za jedinstvenim načinom vlastita samoiskazivanja, prijevodu je taj prostor sužen na faktički jezični ustroj, ali i širok (konotiran) smisljeni prostor njegova predložka. Unutar toga prostora slobode postoje, ali su relativne, omeđene. Prijeći među značilo bi ne ostvariti neku (ili niti jednu) od dviju bitnih funkcija prijevoda. U ostvarivanju obih spomenutih funkcija prijevod se genreovski potvrđuje. Zakaže li u bilo kojoj od njih, dis-kvalificira sebe sama.

Svjesni smo, dakako, toga da rasprava o originalnosti odnosno reproduktivnosti može postati kudikamo složenijom, otvoriti pitanje autorstva i plagijatorstva, kao i niz povijesno i kulturološko uvjetovanih viđenja. Valja stoga napomenuti, u nastojanju da terminologiju definiramo i usmjerimo na problem diskusije, da teoriju prevodenja ova problematika zanima do one točke u kojoj može razgraničivati prijevod od ne-prijevoda, a isto tako i vrednovati tekst koji naziva prijevodom. Bitno je ustvrditi da prijevod neizostavno motrimo u *relaciji* prema primarnom tekstu, i izvan te relacije, on, kao prijevod, ne vrijedi. Odnosno: nije prijevod.

Suzivši problemsku lepezu na faktor nužnosti uočavanja *relacije* između tzv. originalnog teksta, tj. izvornog pjesničkog teksta i prijevoda, otvorili smo mikrosvijet koji u kontekstu općih lingvističkih i književnoteorijskih disciplina, pripada stilistici prijevoda. Riječ je, dakako, o složenu problemu kojeg proučavanje s pravom u novije vrijeme zadobiva odrednice samostojne znanstvene discipline. Iako praksa prevodenja živi simultano s praksom književnoga stvaranja, s jednako udaljenim korijenima, pa i unatoč tome što sam čin prevodenja od samih svojih početaka potiče na refleksiju o prirodi jezika i djela (već Ciceron u 1. st. pr.n.e. otvara veliki teorijski problem "vjernosti" riječima izvornome tekstu), čak i pored činjenice da se prevodilačke škole već odavna bave praktičkim pitanjima prevodilačke vještine (Toledska prevodilačka škola postoji već u 12. stoljeću!), tek nam dvadeseto stoljeće donosi sistematska promišljanja koja se počinju objedinjavati u pravcu stvaranja znanstvene discipline⁵. Zanimljivom, ako ne i apsurdnom, mogla bi nam se učiniti

5

Po mišljenju Georgesa Mounina vjerojatno je prvi pokušaj izvođenja jedne cjelovite znanstvene teorije

činjenica da lingvističke studije donedavno tek sporadično dotiču problem prevodenja. No svakako ima razloga za to, jer valja nam imati u vidu da tek novije vrijeme lingvistici donosi spoznaje o integralnosti teksta kao sinteze jezičnih i izvanjezičnih činitelja. Sve dok se lingvistika zanimala samo za jezičnu stvarnost, fenomen *teksta* ostajao je izvan njezina domašaja, a prevodilac, oduvijek, uvijek i nužno suočava se s tekstom u svoj njegovoj cjelovitosti. Relacija, dakle, o kojoj govorimo, izuzetno je složena. To je pretakanje svijeta izgrađenog u jeziku i jezika izgrađenog u svijet - u nov jezik i u novi svijet. A kada je predložak što ga pretaćemo u realnost jednoga novoga jezika - pjesnički tekst, tada nam pored tekstnolingvističkih, semiotičkih i komunikacijskih sustava valja zazvati i one književnostilističke i estetičke, ali i one općekulturološke, teorijske i empirijske, kako bismo, u prijevodu, održali dodir - *relaciju* - s izvorom.

Bilo bi možda isuviše pretenciozno aspirirati na cjelovito i sustavno postuliranje prevodilačkog jezičnog akta u sprezi sa svekolikom građom koja može postati njegovim poticajem s obzirom na relativno kratku tradiciju znanstvene discipline koja se tim aktom bavi. Ipak, u onom segmentu u kojem se, u datoj situaciji, odvija taj čin, nužno je sagledavanje, pa i postuliranje relevantnih teorijskih premisa, kako bi iz svih tih pojedinačnih slučajeva, ne samo empirijskim sagledavanjem, već i općim povezivanjem, teorija prevodenja crpla svoje spoznaje. Kao prva premissa prevodilačkom činu nameće se potreba sagledavanja originalnog predloška: ne samo njegovih specifičnih kvaliteta, već i onih općih, koje ga određuju genreovski i čine ga dijelom neke cjeline. Ostvarivanju relacije prema predlošku nužno prethodi njegovo poimanje, pa ako je u našem slučaju riječ o poeziji, tada nam valja suočiti se s pitanjem o njenoj općoj prirodi, kao i o specifičnim osobinama konkretnog teksta koji motrimo.

Kada je riječ o prevodenju poetskog teksta, već je na početku jasno da se njegova značenja tek djelomice odvijaju na razini njegova leksičko-gramatičkog ustrojstva. Poetski tekst progovara na svim svojim razinama, pa je prevodilac suočen sa semantizacijom zvuka i ritma, nerijetko i sa semantizacijom same poetske forme (one "vanjske", slikovno predočive, kao i one "unutrašnje", pojmovne), s resemantizacijom poetskih slika itd., a sve to u sprezi s izvanjezičnim elementima, kao što je poetska tradicija iz koje tekst izrasta, kulturni ambijent kojemu pripada, civilizacijsko okruženje u koje se situira. Pored svega toga, poetski se tekst semantički nadograđuje u obraćanju osobnom iskustvu recipijenta, da bi u toj integraciji značenja metamorfizirala u smislove (*supstancija* sadržaja), a sam izraz zaživljavao kao oblik (*oblik iz-raza*)⁶. Ako pitanje o mogućnosti prijevoda nije bezrazložno, tada ono postaje tim opravdanije na složenom poetskom predlošku⁷. Ne možemo i ne smijemo zaboraviti da pored niza

prevodenja prva edicija traktata sovjetskog autora Andreja Venediktoviča Fëdorova: *Vvedenie v teoriju perevoda* (Uvod u teoriju prijevoda), 1953; (drugo izdanje Institut des littératures en langues étrangères, Moskva 1958). Ranko Bugarski još rigoroznije određuje vremensku granicu postojanja teorije prevodenja kao znanstvene discipline: "Kao naučna disciplina sa samostalnim i jasno definisanim predmetom proučavanja i sa sopstvenim ciljevima, teorija prevodenja (...) - postoji tek odskora, tačnije zadnjih petnaestak godina". (Teorija prevodenja, u knjizi *Teorija i poetika prevodenja*, Beograd, 1981). Bugarski ukazuje na šezdesete godine, kada se javljaju sistematske studije u prvom redu Georgesa Mounina (*Les problèmes théoriques de la traduction*, Pariz, 1963), zatim E. A. Nida (*Towards a Science of Translating*, Leiden 1964), kao i pojave nekih sovjetskih studija u istom periodu.

⁶ Riječ je ovdje o terminima posuđenim od Hjelmseva. Usp. spomenuto djelo, poglavlje *Izraz i sadržaj*, str. 51-72.

⁷ Na ovom mjestu primjereno je prisjetiti se uvodnog dijela u studiju Radoslava Katičića *Jezikoslovní zapisi o prevodenju* (u knjizi *Novi jezikoslovní ogleđi*, Zagreb, 1986): "Znalci su se već odavna složili da se prevoditi zapravo i ne može. Što je silveno u kojem jeziku, postaje kao da je od jednoga komada, pa se ne da preliti u drugi jezik, a da se pri tom ne izgubi po koja značajka izvornoga izraza, kadikad i važna. Ako se intuitivna predodžba o tome što je zapravo prevodenje odredi kao traženje jednako vrijedna izričaja u drugom kojem jeziku, ta bi posvuda prihvaćena spoznaja o nemogućnostima prevodenja značila da izričaji dvaju jezika ne mogu biti sasvim jednakovrijedni." (str. 225).

tehničkih operacija kao što je traganje za ekvivalentima, tj. za protuvrijednostima jezičnih jedinica, kao i za ritmičkim protuvrijednostima, prevodilac traga i za estetskim protuvrijednostima. Ako to nije slučaj, autor prijevoda odriče se najmoćnijeg posrednika poetskog smisla: njegove *izražajnosti*, bila ona reprezentirana sonancijama ili asonancijama, tradicionalnim skladom (klasične ljepote) ili antitradicionalnim, dakako snažno semantiziranim, neskladom (tzv. estetika ružnoće). Kako, uopće, metodološki pristupiti prevodenju poetskoga teksta, a da unaprijed ne diskvalificiramo vlastiti čin kao *simplifikaciju* (*underinterpretation*) ili *prekvalifikaciju* (*overinterpretation*)?

Dakako, univerzalnog recepta nema. No jedno je sigurno: između simplifikacije i prekvalifikacije stoji interpretacija, i postupak interpretiranja koji uvažava ustroj predloška u svojoj slojevitosti nije samo nužan prethodni čin, već i onaj aspekt prevodilačkog posla koji dopušta i deskriptivnu verbalizaciju. Stoga je, čini se, ipak moguće demistificirati prevodilačku tvorevinu, pogotovo ukažemo li na elemente koje interpretacija, unatoč svojim slobodama, ne može i ne smije zaobići. Valja imati na umu da je poetski predožak u tom pogledu izuzetno zahtjevan, jer on u pjesničkom kodu aktivira inače semantički neaktivne slojeve jezika (npr. fonološku razinu), dezautomatizira i čini vidljivima (semantizira) od sadržaja ispražnjene konvencije (od frazema do vanjskih formi), a u samim značenjskim jedinicama vrši pomake. Jasno je da prijevod svakoj od razina ne može - ali rekli bismo: i ne mora - na jednak način udovoljiti, te da će ponegdje odstupanja biti veća, ponegdje manja, a ponegdje možda i zanemarivo mala. Pristupa li prevodilac vezanome stihu kao bitnom nosiocu značenja poetskoga djela, tada će on nužno morati izvršavati leksičko-gramatičke pomake. Pristupa li vizualnoj poeziji, on će jezik nužno podvrgnuti slikovnom ustroju teksta i morat će se kretati u prostoru sužena izbora jezične građe. Prevodilac, kao interpretator djela koje prevodi, mora prepoznati dominantnu vrijednost pjesničkoga teksta (koja je, dakako, smislotvorna) i dati joj primat u prevodilačkom postupku. Ako je dominantna⁸ vrijednost slikovne naravi (što je slučaj s vizualnom poezijom), tada autor prijevoda mora prvenstveno biti vjeran slikovnom rješenju kao glavnom prijenosniku poetskoga smisla. Ako je dominantna vrijednost akustičke naravi (vezana poezija), tada se vjernost originalu iskazuje što vjernijom reprodukcijom ritmičko-akustičkog ustrojstva originala. Dominira li u tekstu semantičko-metaforička razina (pjesma u prozi), tada se vjernost originalu primarno iskazuje u traganju za odgovarajućim leksičko-gramatičkim i idiomatskim protuvrijednostima. U slučaju slobodnog stiha, dominantno određenog smislom u vizualno elastičnoj protežnosti retka, valja se obratiti upravo na odnos između semantičkog i vizualnog, kao onih vrijednosti koje su agensi akustičnih prestrujavanja poetskog iskaza i koji preuzimaju čak i ritmotvornu funkciju⁹. Očigledno je da prevodilac vjernost jednoj razini plaća nevjemošću nekoj drugoj ("*traduttore traditore*"), pa čak i to da niti onaj dominantnoj razini on ne može biti do kraja vjeran (jer doslovna transkripcija s jednog jezika na drugi nije moguća). No čini se da je moguće formulirati barem jedno pravilo kao *conditio sine qua non* uspješnoga prijevoda pjesničkoga teksta, a to je pravilo dominante. Nepoštovanje dominante vodi u simplifikaciju ili u prekvalifikaciju. A prijevod je interpretacija - jedna od mogućih.

Ustanovivši da je prijevod interpretacija i da je pravilo dominante ono kojim se mjeri stupanj ostvarivanja relacije prema originalu, osporili smo neke uvriježene predrasude o

⁸ Prisjetimo se Jakobsonove analize stiha u studiji *Dominanta* (vidi knjigu *Ogledi iz poetike*, Beograd, 1978, str. 120.).

⁹ U *besjedovnom i u sintagmatičkom* stihu (termini preuzeti od Ivana Slamniga, *Hrvatska verifikacija* Zagreb, 1981) dolazi do izražaja uloga značenja u konstituiranju ritma. To osobito vrijedi za sintagmički stih u kojem "*dijelovi rečenice nisu samo smislene, već i zvukovne jedinice*" (Slamnig, str. 7), odnosno segmenti značenja koji ostvaruju funkciju zvukovnog prestrukturiranja stiha.

nužnosti traganja za leksičko-gramatičkim ekvivalentima i otvorili, ali i omeđili prostor prevodilačkih sloboda¹⁰. Prevodilačka sloboda nije i ne može biti isto što i sloboda izvornoga autora, pa se svako odstupanje osmišljava ponajprije respektiranjem dominantne vrijednosti poetskoga iskaza, a potom, u hijerarhijskom slijedu, svih drugih vrijednosti što ih (i kako ih) artikulira predložak. Valja imati na umu da poetski tekst govori poetskim kodom i progovara o poetskoj stvarnosti, pa je pri formiranju jezične realnosti prijevoda nužno imati u vidu prioritete takva koda u vlastitom jeziku, pored općesistemskih jezičnih imperativa. Isto tako, u domeni referencijalnosti, predmetni označitelji posrednici su konotiranu smislu, i bilo bi pogrešno ignorirati tu njihovu - poetsku - funkciju, prevodeći ih jezično, ali ne i metajezično (u poetski kod), analognim pojmovljem koje u novom jeziku nema adekvatnog konotativnog naboja. Da bi se, na koncu, prenijela i ostvarila ekspresivna funkcija, prevodilac mora voditi računa i o usmjerenosti teksta na čitatelja i ugraditi u nj apelativne elemente s kojima će čitatelj - ne više čitatelj originala, već pripadnik novog jezičnog, pa i kulturnog ozračja, moći komunicirati. U tom nastojanju da u novom jezičnom svijetu zažive sve funkcije poetskoga teksta, odstupanja su dakako nužna, pa je stoga od primarne važnosti odrediti im mjeru. Sve dok ona ne ugrožavaju koherentnost dominantne vrijednosti teksta - one koju držimo ritmotvornom i primarno smislotvornom - ona se mogu smatrati valjanima. A na upućenu je kritičaru da, respektirajući fundamentalne premise o naravi poetskog djela, kao i pravilo dominante u hijerarhiji poetskih vrijednosti, uz uvažavanje specifičnosti svakog pojedinačnog predložka, ali i prevodiočeva autorskog prava na interpretaciju tih specifičnosti, procijeni uspješnost izvršena prijevoda.

10

Upravo prisutnost subjektivnog faktora u prevodenju onaj je aspekt koji teoriji prevodenja zadaje najviše poteškoća. Stoga nije začudo da se većina analiza usmjerava prije svega na finalnu - oblikovnu - fazu ovog procesa, jer je to ona u kojoj subjektivni faktori najmanje dolaze do izražaja. Nama se ipak čini da bi bilo pogrešno ignorirati ih. Svaki je izbor utemeljen u recepciji predložka kojoj se ne može odreći individualni karakter.

Individualni karakter prevodenja nezaobilazan je u sferi govorne realizacije jezika. Dakako, to ponajviše dolazi do izražaja u sferi prevodenja umjetničke književnosti. Kada se pak analizi podvrgnu sami jezični sistemi, jezici kao apstraktni sustavi znakovlja, rezultat je smjer proučavanja koji možemo smatrati zasebnom disciplinom unutar teorije prevodenja: proučavanje izv. automatskog, odnosno mašinskog prevodenja. Takva se proučavanja nastoje kretati isključivo u području objektivnog, tj. apstraktnog bez obzira na očigledne limite u sferi konkretne primjene (koji su najizraženiji u neprimjenjivosti takva prevodenja na literatne predložke), rezultati su značajni za poimanje samih jezičnih sistema i važan su doprinos sagledavanju odnosa među jezicima.

Spomenimo neke od izvora relevantnih za ovu poddisciplinu: A.G. Oeltinger, *Automatic Language translation*, Cambridge Mass, 1960; I.I. Revzin i V.J. Rozencvejg, *Osnovy obščego i mašinnogo perevoda*, Moskva, 1964; A. Ljudskanov, *Traduction humaine et traduction automatique*, Paris, 1969.

LITERATURA (izbor)

- Catford, J.C. *A Linguistic Theory of Translation*, London, 1965.
- Gutt, E.A. *Translation and Relevance: Cognition and Context*, Oxford 1991.
- Hjelmslev, L. *Prolegomena teoriji jezika*, Zagreb, 1980.
- Jakobson, R. *Lingvistika i poetika*, Beograd, 1966.
- Katičić, R. *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1986.
- Mounin, G. *Teoria e storia della traduzione* (naslov originala: *Traduction et Traducteurs*), Torino, 1965.
- Nida, E.A. *The Theory and Practice of Translation*, Leiden, 1969.
- Piccione, Sh. McIntyre, *Literary versus Free Translation*, *Lingua, Letteratura e Didattica* 5/1988, str. 61-70.
- Rajić, Lj. (ur.) *Teorija i poetika prevođenja*, Beograd, 1981.
- Schäfner, C. *Strategies for Translating Literary Texts*, *Zeitschrift für Anglistic und Amerikanistik* 39(1)/1991, str. 41-50.
- Schmidt, S.J. *La comunicazione letteraria*, Milano, 1983.
- Slamnig, I. *Hrvatska versifikacija*, Zagreb, 1981.
- Stojnić, M. *O prevođenju književnog teksta*, Sarajevo, 1980.

SUMMARY

Some Theoretical Aspects of Poetry Translation

The problem of translation of poetry is being approached theoretically. Terms *version*, *interpretation* are being analysed (taken over primarily from French sources) with the purpose of adapting them to Croatian usage, in which they are meant to function as qualitative descriptors of translation as a *genre*. The need for theoretical consideration of poetry is being stressed, as well as the need to apply "The Rule of The Dominant Factor" in the process of determining the extent of the so called freedoms of translation.